

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

Դ.

ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱԼԻՔ ՎԱՐԵԱՆՏՆԵՐ

Բայց այդ թողնենք և գանք մնացած երկու՝ 7-րդ և 8-րդ վարիանտներին:

Ութերորդ վարիանտը պարզաբար աղճատուած է. երգն ուղղուած է հաց տանողի կողմից մի գութանաւոր աղջկայ, մինչ կեանքի մէջ հակառակն է լինում: Այս աղաւաղումը առաջ է եկել 7-րդ վարիանտի 3-րդ տողից՝ «Շան տղայ, շատ մի խօսա»: Յաճախ խաղերի մէջ «շան աղջիկ» և «շան տղայ» դարձուածները փոխանակում են իրարու: Սկզբնապէս աղջկայ կողմից ասածը տղան երգելով՝ հարկ է համարել «շան տղայ, շատ մի խօսա» խօսքը դարձնել «շան աղջիկ, շատ մի հաչա», չհասկանալով որ դրանով մի անմտութիւն է անում:

Բայց ինչ է 7-րդ վարիանտը. Արդեօք դա ևս մի անմտութիւն է:— Ամենեւին ոչ: Երեւակայեցէք հետեւեալը, — աղջիկը հաց է տանում գութանաւորին. երգում են հօռովելը, և հօտաղներից մէկը, ինչպէս սովորաբար լինում է, անմիջական տարաւորութեան տակ սկսում է երգել հաց բերող աղջկայ մասին և նրա բերած հացի գովքն է անում, թէկուզ մի այսպիսի ձևով.

Գութանը հաց ես բերում,

Բերանը բաց ես բերում.

Տես ինձ ողջան ես սիրում,

Ձուկը տապկած ես բերում:

Բայց աղջիկը պարտական չի մնում. նա սրամտութեամբ դարձնում է հօտաղին.

Գութանը հաց եմ բերում,

Բերանը բաց եմ բերում.

Շան տղայ, շատ մի խօսաւ,—

Մուկը տապկած եմ բերում:

Այստեղ այս կապակցութեան մէջ այս վարիանտն իմաստալից է. դա զօրեղ և գեղեցիկ ծաղրական երգ է, գեղեցիկ ի հարկէ ժողովրդի գռեհկական ճաշակով. որով կերակրի ծաղրի համար մուկը սովորական բան է: Մկան դիպած, մկնառ բանը պիղծ է. ուր մնաց տապկած մուկը: Նոյն ճաշակով կազմուած է օրինակ և մի ծաղրական երգի հետեւեալ տունը.

Տօ գէշ կնիկ, քո հէր հորեմ.

Մածուն կուզեմ, թան կըբերես.

Թիզ մի բորբոս՝ մուկն ի երես,

Էլ լինչ սրտով էն ուտեմ ես:

Իսկ եղաւ այս բաղդատութեան հետեանքը: Միենոյն խաղի ութ վարիանտներից 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ և 8-րդ վարիանտներն աւելի կամ պակաս չափով աղճատուած են, մէկն անմտութեան աստիճանի, միւսը ոչ: Ամենից կենդանի և գեղեցիկն է 1-ին վարիանտը: Բայց դրա հետ ունինք և 7-րդ՝ ծաղրական վարիանտը: Թէ մէկը միւսի նմանութեամբ է կազմուած՝ պարզ է: Մենք կարծում ենք 7-րդն 1-ինի նմանողութիւնն է:

Վերցնենք մի ուրիշ խաղ.

1. Կաքաւն ա կայնիկ քարին,

Կտուցը լիբը արին.

Մի դաստայ վարդ եմ քաղել,—

Տարէք իմ թաղայ եարին:

Այս երգի համար, որ վերեւում վերլուծեցինք, մենք ունինք ձեռի տակ 16 վարիանտ.

2. Կաքաւը կայնիկ քարին,

Կտուցը լիբն էր արին.

Ես մի փունջ վարդ եմ քաղել,

Տարէք իմ սիրած եարին:

3. Կաքաւը կայնիկ քարին,

Կտուցն ա կարմիր արին.

Մի գաստայ վարդ եմ քաղել,
Տարէք իմ անուշ ետրին:

4. Կարաւ կանգնել ա քարին,
Կառուցը կարմիր տրին,
Մի գաստայ վարդ եմ քաղել,
Ղրկեմ սիրական ետրին:

Այս երեք վարիանտներն իսկապէս առաջինի ձևավոր-
խութիւններն են: Երեքի մէջ ևս առաջին երեք տողերը
նոյն են, չհաշուած մանր տարբերութիւնները, սրօնք էա-
կան չեն իմաստի համար:

Այսպէս աննշան չէ սակայն վերջին տողի մէջ ետը
բառի ածականի փոփոխութիւնը: Մենք արդէն վերևում
բացատրեցինք, թէ ինչպէս նշանը յետ դարձած աղջկին
իրբե մի վիրաւոր կաքաւ մի փունջ վարդ է ուղարկում իւր
նոր ետրին: Արդ միանգամ որ թազայ բառը փոխանակ-
ւում է սիրած, անուշ, սիրական բառերով, երգի բովան-
դակութիւնն ամբողջ կերպարանափոխ է լինում:

Ինչպէս պիտի հասկանալ այս վարիանտներն. արդեօք
դրանք առաջին վարիանտի ազաւազումներն են և խաղի
առաջին մասը, վիրաւոր կաքաւի պատկերն, և երկրորդ-
մասը, սիրական կամ սիրած, անուշ ետրին մի փունջ
վարդ ուղարկելն, անկապ են մնում, թէ՛ դրանք միեւնոյն
երգի իմաստալից վարիանտներ են:

Կարծում ենք անկապ, ուստի և անիմաստ համարել
կարելի չէ: Միայն երգն այստեղ ստանում է բոլորովին
տարբեր բնաւորութիւն և բովանդակութիւն: Սիրած ու
անոյշ ետրին մի փունջ վարդ ուղարկող աղջիկը իրեն վի-
րաւոր կաքաւի կընմանեցնի միայն այն ժամանակ, երբ
նա հակառակ իւր ծնողների կամքին է անում այդ երբ
ծնողները նրան ամեն օր նախատում, թքում, մրում են,
քիչ չի պատահում մեր գեղերում, որ կոպիտ ծնողներն
այդպիսի սիրոյ համար իրենց աղջկանը ծեծում են, նոյն
իսկ արիւնդուայ անում: Ինչ է ասում, օրինակ, հետեւեալ
ժողովրդական երգի մէջ (Հ. Գ. Յովսէփեանի «Փշրանքներ»
եր. 28) աղջիկը աղային.

«Ասոր ձի քի յարով էնքան ի դարկած».

Հալաբայ արբուշում ի բերած, բիրինքտիրն (վէրքեր) ի կապած.

Շամայ չաքար ի բերած, բիրինքտիրն ի քաղած.

Աջմու բամբակն ի բերած, էրինքտերն (արլւն) ի սրբած».

Բայց չնայելով այս դրութեան՝ աւելացնում է աղջիկը.

«Ինչ իմ աչք ընկնի քու աչք,

Անցգուն (այնպէս է), ինչ վարդ ունան վեր ձի չի շարժած».

և նոյն իսկ ժամադիր է լինում տղային իւր հէրանց բաղ-
չում համբոյր տալու.

«Նա քու տղայ սիրտ ձենէ (ինձնից) չիմ թորկի.

Թէ (թէն) դարկած զի թամամած (մեռցրած):

Միթէ սա նոյն վիրաւոր կաքաւը չէ, որ իւր սիրած
անոյշ ետրին մի փունջ վարդ է ուղարկում:

Այս միևնոյն խաղի երկրորդ իմաստով մի վարիանտ է
և հետևեալը.

5. Կաքաւն ա կանգնել քարին.

Կտուցը կարմիր արին.

Մի գաստայ վարդ եմ քաղել,

Պէտք է զրկեմ իմ ետրին:

Այստեղ անուշ, սիրուն ածականը պակասում է «եար»
բառի վրայ, հենց այդ պատճառով և երգի իմաստն աւելի
մթնացել է. բայց թէ 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ վարիանտներին
է պատկանում՝ պարզ է: Այդպէս չէ սակայն տակի 6-րդ
վարիանտը, որի մէջ մի փունջ վարդը փոխուում է «եայլու-
խով» վարդի, իսկ ետրի վրայ դրւում է «պստիկ» ածականը.

6. Կաքաւ կայնել ա քարին,

Կտուցը լիքն արին.

Նայուխով վարդ եմ քաղել,—

Նամբխեմ իմ պստիկ ետրին:

Ինչ է այս երգը, որ նախորդ հինգ վարիանտներից
իսկապէս մի «պստիկ» բառով է տարբերւում: Դա մի դառն
ծիծաղ է մեր հայ գեղջիկական կեանքի մի այլանդակու-
թեան, որ սովորական է մի քանի կողմերում, և որ
այնպէս զօրեղ կերպով արտայայտուած է մի ժողովրդա-
կան երգի մէջ, որի սկսուածքն ու կրկնակն է.

«Ի՞մալ էնեմ, ի՞մալ էնեմ, ի՞մալ էնեմ,

Սարեր ձիւն ա, շիւարեւ եմ,

Նար պատիկ ա, մոլորել եմ»

Եւ ապա երգն սկսում է.

«Թամամ էրին հարիւրնոցին,

Ինձի տունն զրկանոցին»...

Քսան, քսանհինգ տարեկան աղջիկը նշանւում և պսակւում է տաս, տասնուհինգ տարեկան տղայի հետ։ Ի՞նչ անի այդ աղջիկը։ Մի՞թէ վիրաւոր կաքաւ չէ նա, և մի՞թէ կարող է նա առանց սրտից արիւն կաթելու վարդ ուղարկել իւր «պատիկ» եարին, որի մահն է ուզում նա վերոյիշեալ երգի մէջ։

Այս վեց վարիանտն ուրեմն, որոնք իսկապէս միեւնոյն խաղն են, փոքրիկ փոփոխութիւնների պատճառով երեք տարբեր իմաստալից երգեր են կազմում։ Բայց մենք ունինք միեւնոյն խաղի ամբողջ երկրորդ մասի փոփոխութեամբ վարիանտներ ևս, որոնք տարբեր բնաւորութեան վիրաւոր կաքաւներ են պատկերացնում։

Ահա մի կաքաւ, որի կտուցն արիւնլուայ է, որովհետեւ իւր սիրած եարին դերի են տարել.

7. Կաքաւն ա կայնել քարին,

Կտուցը կարմիր արին.—

Դադստան եսիր պիտի,

Իմ սիրած եարին առին։

Ահա և մի ուրիշ կաքաւ, որի սրտից արիւն է կաթում, և որ ողբում է, որովհետեւ տանը մնացած պառակտւում է. սէր ու սիրական չունի.

8. Կաքաւը կայնել քարին,

Կտուցը լիքը արին.

Սէր չունի, սաւդայ չունի,

Կանգնել ա զուսի դարին։

Ահա և մի երրորդ կաքաւ, որի սիրտը ծով ծով առիւն է, չգիտենք ինչո՞ւ. բաց խնդրում է, որ ձեռ չտան իրեն, թէ չէ՝ լաց կըլինի.

9. Կաքաւը կանգնեց քարին,

Կտուցն ա կարմիր արին.

Իբար մի տա, լաց կը լնեմ.

Սիրտըս ա ծով ծով (վարիանտ՝ գեօլգեօլ) արին:

Թէ այս վարիանտն աղաւաղուած է, պարզ երևում է նրանից, որ 2-րդ և 4-րդ տողերը նոյն իմաստն ունին և նոյն բառն իբրև յանգ ունին: Դժբախտաբար չունինք ուրիշ ձևեր, որ վերականգնենք իսկականը:

Ահա դարձեալ մի կաքաւ, որ վիրաւոր է իւր անպատուութեան մէջ: Այս նոր իմաստալից խաղի համար ունինք հինգ վարիանտներ, որոնց չորսի մէջ աղճատումներ կան. բայց վարիանտների շնորհիւ վերականգնել կարելի է:

10. Կաքաւն ա կանգնել դարին,

Կտուցը լիբը գարին.

Թէ ինձի հետ կամք չունիս,

Խի՛ ընկար մեղք ու արին:

11. Կաքաւն ա կանգնել քարին

Կտուցը լիբը բարին.

Միտքը չունիս ինձ առնես,

Խի՛ ընկար մեղք ու արին:

12. Կաքաւն ա կայնել քարին.

Կտուցըն է քնարին.

Չունքի մանգղիլդ էդքան ա,

Խի՛ արիւ մեղքը հարին:

13. Կաքաւն ա կանգնել դարին,

Մախմառն եր քնարին.

Դիտեմ նամուսդ էդ է,

Խի՛ մտար մեղքիս տակին:

Եթէ մենք ոչ մի ուրիշ վարիանտ էլ չունենայինք, կարող էինք այս երգի վարիանտները ուղղել հիմնուելով նախորդների վրայ. շատ պարզ է, որ 2-րդ տողերի մէջ պէտք է լինի՝ «կտուցը լիբը արին» և ոչ «գարին», «բարին», «քնարին», և ոչ «մախմառն էր քնարին»: Մի անգամ որ 2-րդ տողի յանգը կազմում է «արին» բառը, այս ժամանակ 10-րդ և 11-րդ վարիանտների վերջին տողի յանգը

չի կարող «մեղք ու արին» լինել, այլ «մեղքը եարին», ինչպէս որ է 12-րդի մէջ, 13-րդ վարիանտի «մեղքիս տակին» ձևն էլ, պարզ է, աղճատուած յանդէ։ Այսպիսի վերականգնած ձևի մօտիկ վարիանտ ունինք հետեւեալը.

14. Կաքաւն ա կանգնել քարին.

Կտուցը լիքըն արին.

Քո իլղարը քե խռով.

Խի՛ ընկար մեղքը եարին։

Բացի այս 14 վարիանտներից ունինք և հետեւեալը.

15. Կաքաւ կայներ վրը քարին.

Կրտուց դըրեր բընարին.

Նս աղջիկ ենք, բէլի ենք.

Նչանլու ենք, դէլի ենք։

Շատ պարզ է, որ այս խաղի առաջին երկու տողը ծագում են վերևի վարիանտներից, այն էլ 2-րդ տողն աղճատուած ձևից. իսկ վերջին երկու տողը իրար հետ են յանգ կազմում, որից երևում է, որ ուրիշ երգի մաս են կազմում. և իրաւ մենք ունինք մի խաղ, որի մի վարիանտն է հետեւեալը.

Նս աղջիկ եմ ալլու եմ,

Նչանլու եմ, բալլու եմ,

Աննա խաթրիս մի՛ դիպնիլ,

Ղարիբ եմ, գնալու եմ.

15-րդ վարիանտի նման աղճատուած է և հետեւեալը.

16. Կաքաւ իջեր վրը քարին.

Դնդուկ (=կտուց) դրեր քնարին.

Մեռնիմ կաքաւ բանողին,

Ղրկեմ իմ աղբօր եարին։

Այս վարիանտի 3-րդ տողը բոլորովին անկապ կերպով է ներս մտած. իսկ 4-րդ տողը վերևում դրած 4-րդ, 5-րդ կամ 6-րդ վարիանտների աղճատումն է.

(Կը քարունակուի)